

ELMANTAS MEILUS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, 2001 Vilnius, Lietuva

ŽEMAITIJOS KUNIGAİKŠTYSTĖS MIESTELIŲ KNYGININKAI XVIII a.

Vakarų Europoje XVIII a. vadinamas „švietimo amžiumi“; anuomet buvo stengiamasi visokeriopai skleisti įvairias mokslo žinias ne tik per mokslo ir mokyimo įstaigas, bet ypač platinant knygas, periodiką ir pan. Šis reiškinys neabejotinai palietė ir Europos provinciją – Abiejų Tautų Respubliką – bendrą Lenkijos–Lietuvos valstybę. Tyrinėjant XVIII a. Žemaitijos kunigaikštystės (toliau – Žemaitija) miestelių istoriją¹, aptikta negausių duomenų apie knygų prekybininkus bei kai kurių kitų su spausdintu žodžiu susijusių faktų, kurie, sudėjus į krūvą su jau skelbtais, gal geriau parodys, kaip spauda plito šioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijoje.

Pirmos žinios apie knygų prekybą Žemaitijoje mus pasiekė iš 1743 m. kovo 27 d., kai, kaip rašo Motiejus Valančius „Žemaičių vyskupystėje“: „*Pajutęs įvairius žmones pardavojant vyskupystėj negeras knygas*“, vyskupas Antanas Tiškevičius išleido aplinkrašį, kuriuo „*užgynė tai daryti, o it vieniedviem Jūzupui Stirpeikai su Martynu Maulevičia, išmintingiem vyram, teleido knygomis vartavotis*“². Jurgio Lebedžio knygoje buvo paskelbtas mus dominantis šio aplinkraščio fragmentas, kuriame rašoma, kad „*<...> nemaža asmenų, užsiimančių labai geros reputacijos knygų ir šventų paveikslų prekyba, vaikydamiėsi laikinojo pelno pardavinėja uždraustas ir Bažnyčios pasmerktas knygas <...> klebonams įsakniai pavedame, kad tokius klajojančius asmenis konfiskuodami knygas <...> sutramdytų <...> neleistų bastytis <...> O rūpinantis jūsų ir kitų bet kokios padėties asmenų reikmėmis mūsų diecezijos bibliopolais paskelbėme Juozapą Stirpeikį (Stirpeiko) ir Martyną Maulevičių (Maulewicz), mums kuo geriausiai re-*

¹ Meilus E. Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai, XVII a. II pusė–XVIII a.: (raida, gyventojai, amatai, prekyba). Vilnius, 1997.

² Valančius M. Raštai. Vilnius, 1972. T. 2, p. 160.

*komenduotus gero vardo ir gyvenimo būdo vyrus ir juos mūsų specialiu raštu paskyrėme su mūsų protekcija jiems suteikdami galimybę mūsų diecezijos viduje turėti ir pardavinėti įvairias aprobuotas ir Bažnyčios pripažintas knygas*³ (iš lot. k. vertė Mintautas Čiurinskas). Šį faktą straipsnelyje apie A. Tiškevičių, kaip reikšmingą ir vertą dėmesio, mini ir Liudvikas Jucevičius savo dar 1840 m. parengtoje, bet tik mūsų laikais išėjusioje knygoje apie mokytus žemaičius⁴. Nuorodoje jis kartu ir paaiškina, kas yra tos „uždraustos knygos“ ir kodėl reikėjo apriboti jų pardavinėjimą Žemaitijoje: „<...> pasileidę sofistai, <...> Volteras, Dalamberas, Didro ir visa jų šutvė <...> Stengdamiesi padaryti savo raštus populiariesnius ir prieinamus įsigyti visiems, netgi patiems neturtingiausiems, jie parūpino visoje Europoje prekybos agentų, kurių ir pas mus netrūko, ir tūkstančiais egzempliorių dykai dalijo knyginkams su sąlyga, kad kuo pigiausia kaina pardavinėtų <...>“⁵.

Iš minėto aplinkraščio, matyt, galima išskirti tris nagrinėjamai temai svarbius momentus: 1. bent jau XVIII a. antrąjį ketvirtį knygų prekyba buvo pelninga, o tai rodo, kad jos buvo populiarios; 2. knygas iki tol, atrodo, pardavinėjo vien tuo užsiimantys keliaujantys knyginkai; 3. Žemaitiją tuo metu veikiausiai pasiekdavo naujausia Vakarų Europos literatūra. Tiesa, šis knygų prekybą varžantis aplinkraštis kiek kirtosi su 1672 m. liepos 19 d. Abiejų Tautų Respublikos valdovo Mykolo Višneveckio įsaku, kuriuo jis visoje valstybėje leido visišką prekybos laisvę vidaus ir užsienio pirkliais Bažnyčios neuždraustomis knygomis ir griežtai draudė bet kokį šios prekybos monopolizavimą⁶. Bet per vėlesnius 70 metų valstybėje didėjusi betvarškė kaip tik pasiekė savo aukščiausią tašką ir todėl susiklostė visos galimybės jo nepaisyti.

Apie vieną iš aplinkraštyje minėtų Žemaitijos knyginkų – J. Stirpeikį daugiau duomenų aptikti nepavyko, gerai nežinoma net kur jis gyveno, bet greičiausiai Kražiuose, nes ten 1751–1780 m. nuolat aptinkame bent du tuo verslu besiverčiančius žmones (apie tai toliau), matyt, panašiai buvo ir iki tol. Tuo tarpu antrojo, istoriografijoje jau ne kartą minėto knyginko Martyno Maule-

³ Lebedys J. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime. Vilnius, 1976. P. 107.

⁴ Jucevičius L. Mokyti žemaičiai. Vilnius, 1975. P. 170.

⁵ Ten pat.

⁶ Lebedys J. Min. veik. P. 106.

vičiaus (*Malewicz, Mawlewicz*)⁷ veiklos pėdsakų aptinkame 1743–1789 m. Kražiuose, Varniuose ir Vilniuje. Istorikė Irena Petrauskienė rašo, kad Vilniaus akademijos spaustuvė Kražių knyginkui M. Maulevičiui 1751–1757 ir 1762 m. pardavė knygų už 5379 auksinus 7 grašius ir 1 šilingą⁸, bet 1765 m. prekybą su juo nutraukė, nes šis spaustuvei liko „*skolingas ir neprisipažino*“⁹. Bet bent jau po penkerių metų santykiai vėl buvo atnaujinti, nes 1770 m. M. Maulevičius spaustuvei davė lėšų lietuviškai knygai „*Žiemaitys prigimtu sava liežuviu pona dieva garbin*“¹⁰ spausdinti. Kiek anksčiau (1752) šis knyginkas savo lėšomis (už 514 auksinų ir 4 grašius) šioje spaustuvėje išspausdino „*Žemaičių vyskupystės sinodo*“ (Synodus Diaecesana Mednicensis seu Samogitiae Vilnae 1752 in 4to) ataskaitą, bet, matyt, šį leidinį nelabai kas pirko, nes 1753 m. spalio mėn. vyskupas A. Tiškevičius turėjo išleisti aplinkraščių, kuriuo ragino vyskupystės dvasininkus įsigyti šią knygą, nes iš jos bus egzaminuojami¹¹.

Iš išlikusių Vilniaus akademijos spaustuvės sąskaitų beveik neįmanoma nustatyti, kiek ir kokių knygų joje pirkdavo M. Maulevičius, nes dažniausiai nurodomos tik bendros sumos. Vis dėlto kai kada buvo užrašomi sutrumpinti knygų pavadinimai ar autorių pavardės. Štai 1755 m. rugsėjo 29 d. jis įsigijo 12 pavadinimų 216 knygų, tarp kurių buvo Cicero darbai, 20 lietuviškų evangelijų (*Ewangeliū litewskich?*), F. Wagnerio frazeologijos (*Phraseologia F. Wagner*)¹² 30 knygų ir kt., 1757 m. sausio 24 d. – 20 pavadinimų 568 knygas, tarp jų: 2 Statutus (matyt, III Lietuvos Statutas), 100 Pamokslų... (*Pamokslas*)¹³, po 100 loty-

⁷ *Valančius M.* Min. veik. P. 160, 162, 180, 209, 222; *Lebedys J.* Min. veik. P. 88, 92, 95, 107–109; *Petrauskienė I.* Vilniaus akademijos spaustuvė, 1579–1773. Vilnius, 1976. P. 22–23, 25, 165; Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai, XVI–XIX a. / parengė I. Petrauskienė. Vilnius, 1992. P. 13, 83, 89–94; *Meilus E.* Žemaitijos Kunigaikštystės miestų ir miestelių gaisrų iliustracijos (XVIII a. antroji pusė) // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. Vilnius, 1992 (toliau – *Meilus E.* Iliustracijos...). T. 2, p. 179, iliustr. p. 50; *Meilus E.* Žemaitijos... P. 163.

⁸ 1751 m. už 1957, 1752 m. už 195, 1753 m. už 1075, 1755 m. už 957, 1756 m. už 182, 1757 m. už 678 ir 1762 m. tik už 13 auksinų, žr.: *Petrauskienė I.* Min. veik. P. 23, 25; t. p. žr.: Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 89–94.

⁹ *Petrauskienė I.* Min. veik. P. 23.

¹⁰ Tėn pat. P. 22.

¹¹ Tėn pat; *Lebedys J.* Min. veik. P. 108; apie sinodą žr.: *Valančius M.* Min. veik. P. 332–334.

¹² *Wagner Franciscus.* Supellex latininitatis ex Phraseologia Francisci Wagner ad usum scholarum ejusdem Societatis collecta..., žr.: *Petrauskienė I.* Min. veik. P. 220.

¹³ [*Šrubauskis, Pranciškus*]. Pamokslas Krikščioniszkas Trumpay Iszgulditas..., *Petrauskienė I.* Min. veik. P. 219.

niškų ir lenkiškų elementorių, 20 žemaitiškų Rožančių (*Różańców żmudzkich*¹⁴), 50 Balsų (*Balsów*¹⁵) ir kitų daugiausia religinio, didaktinio ir filosofinio turinio knygų¹⁶.

M. Maulevičius knygas įsigydavo ne tik iš Akademijos, bet ir iš Vilniaus pranciškonų vienuolyno spaustuvės¹⁷, reikia manyti, kad ir iš kitų ne tik LDK, bet gal ir Lenkijos, Prūsijos ir Livonijos spaustuvių.

1774 m. lapkričio 17 d. jau kitas Žemaičių vyskupas Jonas Domininkas Lopacinskis parašė aplinkrašį, kuriuo savo vyskupystėje knygų prekybos monopolį suteikė Kražių gyventojams – tam pačiam *bibliopolai* Martynui Maulevičiui ir Juozapui Dziedzickiui¹⁸. Sunku pasakyti, kodėl prireikė naujo vyskupo aplinkraščio, nes duomenų, kad būtų didelė konkurencija prekiaujant knygomis Žemaitijoje, yra nedaug. Gal jo prireikė tam, kad šalia jau žinomo ir Kražiuose įsitvirtinusio M. Maulevičiaus ir, matyt, nenorėjusio konkurento, galėtų dirbti naujas knygininkas, nors po Stirpeikos, kaip matysime toliau, šiuo laikotarpiu čia dirbo dar vienas, tačiau jam panašaus aplinkraščio neprireikė, bent jau jis nėra žinomas.

Iš šio aplinkraščio kiek aiškėja, kaip buvo prekiaujama knygomis. Matyti, kad prekyba vyko ne tik kažkokioje patalpoje, bet buvo galima patiems ar per savo patikėtinius prekes išvežioti ir išsiuntinėti po visą Žemaitiją. Buvo leidžiama prekiauti ne tik visomis katalikų Bažnyčios leistomis knygomis, bet ir šventaisiais paveikslėliais bei kitais religinėms apeigoms reikalingais daiktais. Pagrasinta, kad tiems, kurie prekiaus neturėdami minėtų asmenų leidimo, bus atimtos visos prekės¹⁹. Taip Kražiai dar kartą buvo patvirtinti lyg ir visos Žemaitijos knygų bei religinių reikmenų prekybos centru. Apie tai liudytų ir tas faktas, kad 1778 m. spalio 30 d. Salantų dvaro ūkvedys sumokėjo už 1779 m.

¹⁴ [Kassakauskis, Jurgis]. Rožancius Szwęciansius Maryos Panos..., arba *Petkevičius Euzebijus*. Rožancius arba spasabas nabažnas..., žr.: *Petrauskienė I*. Min. veik. P. 210, 213.

¹⁵ [Šrubauskis, Pranciškus]. Balsas Sirdies Pas Wieszpati Diewa..., .: *Petrauskienė I*. Min. veik. P. 219.

¹⁶ Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 91, 92; kokią lituanistinę literatūrą pirkto 1753–1762 m. t. p. žr.: *Lebedys J*. Min. veik. P. 92–93; tikslus knygų pavadinimus žr.: *Petrauskienė I*. Min. veik. P. 204–221.

¹⁷ *Lebedys J*. Min. veik. P. 95.

¹⁸ Tėn pat. P. 108.

¹⁹ Tėn pat.

kalendorių, atvežtą šeimininkei iš Kražių, o 1784 m. pradžioje vėl mokėta už kalendorių, tik nenurodoma, iš kur jis gautas, bet greičiausiai iš ten pat²⁰.

Deja, sėkminga dviejų knygininkų veikla truko palyginti neilgai, nes per šešerius metus, atrodo, mirė J. Dziedzickis, kurio verslą tęsė, matyt, sūnus Gri-gas; 1780 m. rugpjūčio 16 d. Kražių miestelyje įvyko didelis gaisras, kurio metu sudegė 66 žydų ir 30 miestelėnų kiemai, tarp jų ir Turgaus aikštėje stovėję abiejų knygininkų namai²¹. Kaip rodo šio gaisro iliustracija, sudegė M. Maulevičiaus 640 auksinų įvertinti trijų kambarių gyvenamasis namas su parduotu-vėle, klėtis ir arklidė, parduoti paruoštos knygos už 500 auksinų, įvairių namų apyvokos daiktų už 400 auksinų bei grūdų ir šieno už 280 auksinų, iš viso turto už 1820 auksinų²². Antrasis padegėlis knygininkas Grigas Dziedzickis neteko turto už 2800 auksinų: 1600 auksinų įvertinti jo trijų kambarių gyvenamasis namas, klėtis bei arklidė ir 1200 – parduoti paruoštos knygos, grūdai, namų apyvokos daiktai bei knygų įrišėjo įrankiai²³. G. Dziedzickis, matyt, vertėsi ne tik knygų prekyba, bet ir knygų įrišimu, o verslas turbūt sekėsi neblogai, nes jo sudegęs turtas įvertintas daugiausiai tarp visų 30 nukentėjusių miestelio kata-likų²⁴.

Po šio gaisro M. Maulevičius apie 1783–1784 m. persikėlė gyventi į vysku-pystės sostinę Varnius, kur jo pavardė aptinkama 1783–1789 m. šio miesto gy-ventojų sąrašuose bei kituose dokumentuose²⁵. Toks persikėlimo datos neaiš-kumas iškyla dėl to, kad tarp Varnių gyventojų jis minimas jau 1783 m. rugsėjo mėn. inventoriuje²⁶, o 1784 m. gegužės 7 d. Kražių mokyklos prefekto Bene-dikto Dobševičiaus laiške Vilniaus akademijos rektoriui Martynui Počobutui nurodoma, kad „<...> *Ponas Maulevičius, knygininkas, teisingas ir garbingas senyvas žmogus, po miesto gaisro gyvena kaip kampininkas prie* (Kražių) Kolegi-

²⁰ 1765–1784 m. Salantų dvaro inventorių, pajamų bei išlaidų knyga. LVIA. F. 443. A. 2. B. 79. L. 428v, 518; beje, laikraščius šiame dvare gaudavo per Raseinių paštą (ten pat. L. 487 ir B. 80. L. 617, 623v).

²¹ *Meilus E.* Iliustracijos... P. 179 ir 50 iliustracija.

²² Ten pat. Žr. 50 iliustraciją.

²³ Ten pat.

²⁴ *Meilus E.* Žemaičių... P. 50.

²⁵ *Meilus E.* Varnių gyventojai XVII–XVIII a. inventorių duomenimis // Žemaičių praeitis. Vilnius, 1996. T. 4. 1789. 05. 03 gyventojų sąrašas 5-iems Varnių miesto vartams prižiūrėti (M. Maulevičius priskirtas prie Žarėnų vartų). LVIA. F. 525. A. 8. B. 618. L. 27v.

²⁶ LVIA. F. 525. A. 8. B. 618. L. 20v.

jos <...>²⁷. Toks neiškumas, matyt, atsirado dėl to, kad garbusis knygininkas, ko gero, dar nebuvo galutinai persikraustęs į naują vietą.

Trejetą metų pravaręs be būsto, M. Maulevičius sugebėjo ar pasistatyti, ar nusipirkti namą Varniuose, o tai rodo, kad jo maždaug keturiasdešimt metų verslas – prekyba knygomis – davė pakankamai pajamų²⁸, be abejo, jei jis neturėjo kokių kitų šaltinių. Vis dėlto po to nelaimingo gaisro jis šiuo verslu ar dėl amžiaus, ar dėl patirtų nuostolių, atrodo, nebeužsiėmė, bet nuo kultūrinio švietėjiško darbo nenusišalino. Yra išlikęs 1784 m. vasario 10 d. M. Maulevičiaus ir jo žmonos raštas, kuriuo jie Varniuose steigia altariją ir aprūpina prie jos esančią aukštesniąją mokyklą „<...> *Gramatikos ir sintaksės klasę* <...>“ pajamomis, iš kurių altarista turėtų mokinius mokyti²⁹. Deja, iš 1789 m. birželio mėn. mokyklos generalinės vizitacijos protokolų aiškėja, kad „*altarista šių naujų pajamų [ir pareigų] atsisako, tad tokia geradariystė krašto jaunuomenės gerovei padaryta lieka pas dar gyvenantį steigėją* (fundatorių)³⁰. Beje, prieš 30 metų, kartu su Juozapu Butkevičiumi ir jėzuitu Polcu, M. Maulevičius altariją jau buvo įsteigęs Kražiuose³¹.

Taigi dar tėra tiek duomenų apie šį Žemaitijos knygininką, to meto visuomenininką, kultūrininką bei švietėją. Gal ateityje archyvuose ir rankraštyuose pavyks aptikti daugiau medžiagos apie jo kilmę, išsimokslinimą ir veiklą, kuri gal atskleis ir naujų šios veiklos momentų, ir visa tai leis įtraukti šią neabejotinai nepaprastą asmenybę į šviesiausių XVIII a. Lietuvos žmonių tarpą.

Deja, duomenų apie kitus to meto Žemaitijos knygininkus dar mažiau. Kitas po Stirpeikio su M. Maulevičiumi Kražiuose dirbęs knygininkas, atrodo, buvo Juozapas Motiejus Daubaras (*Dauborowicz, Dowborowicz*), 1751–1759

²⁷ *Lebedys J.* Min. veik. P. 109.

²⁸ Apie to meto pelną iš knygų prekybos žr.: *Petrauskienė I.* Min. veik. P. 22–23.

²⁹ *Lebedys J.* Min. veik. P. 108–109; apie altarijos steigimą t.p. žr.: *Valančius M.* Min. veik. P. 180, 222.

³⁰ *Lebedys J.* Min. veik. P. 109; visas vizitacijos tekstas išspausdintas “Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim (1782–1792). Opracowały K. Bartnicka i I. Szybiak // Archiwum dziejów oświaty”. Wrocław, etc., 1974, T. 6, s. 445–446, bet nurašant M. Maulevičiaus pavardę įsivėlė klaida (*Marlewicz*), be to, įdomu tai, jog tarp gausybės šioje knygoje esančių dokumentų bei asmenų, apimančių Edukacinės komisijos LDK veiklos dešimtmetį, knygininkas pažymėtas tik šiuo vieninteliu atveju.

³¹ *Valančius M.* Min. veik. P. 162, 209.

ir 1764 m. kartu su žmona (kuri, beje, bent jau rašyti, atrodo, nemokėjo, nes sąskaitose Vilniuje pasirašinėjo trimis kryžiuokais³²) pirkęs knygų iš Vilniaus akademijos spaustuvės už 5607 auksinus 4 grašius ir 1 šilingą³³. Pavyzdžiui, tarp jo ar žmonos 1757 m. vasario 4 d. pirktų knygų yra 2 lietuviškos evangelijos (iš 50 pirktų), 100 „*Balsas*“ (matyt, P. Šrubauskio³⁴), 100 „*Różaniec żmujdzki*“ (J. Kasakauskio ar E. Petkevičiaus³⁵), 1 (Lietuvos) Statutą, po 100 lotyniškų ir lenkiškų elementorių ir dar 244 dvylikos pavadinimų ar jų variantų knygos; 1764 m. rugsėjo 4 d. Daubarienė pirkdo daugiau kaip 1200 23 pavadinimų ar jų variantų knygų, tarp kurių buvo 150(?) „*Różańców Żmujdzkich*“, 30 „*Żiemajtis*“(?), 30 „*Bramów*“ (matyt, M. Olševskio³⁶), po 100 lotyniškų, lenkiškų ir žemaitiškų elementorių, 100 „*Pamokslas*“ (matyt, P. Šrubauskio³⁷)³⁸.

Beje, ponai Daubarai (*Panow Douburow, Douborowiczow*) knygas pirkto ir iš Vilniaus pranciškonų vienuolyno spaustuvės, kur jie, kaip matome, buvo traktuojami kaip kartu prekiaujantys. Štai 1753 m. sausio mėn. iš ponios Daubarienės ši spaustuvė paėmė dalį pinigų net už 3000 žemaitiškų elementorių, 1755 m. vasario mėn. iš abiejų per du kartus paimti pinigai už žemaitišką katekizmą, rugpjūčio mėn. – už žemaitišką „*Bramę*“, 1756 m. rugsėjo mėn. – už 2000(!) Šv. Izidoriaus knygelę, 1760 m. kovo ir liepos mėn. – už žemaitišką knygelę³⁹. Ši šeimyna ne tik prekiaavo knygomis, bet jas ir leisdavo, nes štai 1752 m. vasario–liepos mėn. Daubarai broliams pranciškonams sumokėjo už „*Oltarzyka Żmujdzkiego*“ perspausdinimą⁴⁰.

³² Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 89.

³³ 1751 m. pirktą už 915, 1752 – už 195, 1753 – už 1027, 1754 – už 745, 1755 – už 610, 1756 – už 140, 1757 – už 1089, 1758 – už 233, 1759 – už 266 ir 1764 – už 383 auksinus (*Petrauskienė I. Min. veik. P. 23, 25; Lebedys J. Min. veik. P. 92; Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 83–89*).

³⁴ [Šrubauskis, Pranciškus]. Balsas Sirdies Pas Wieszpati Diewa... žr.: *Petrauskienė I. Mi. veik. P. 219*.

³⁵ [Kasakauskis, Jurgis]. Rožancius Szwęnciausios Maryos Panos...; *Petkevičius Euzebijus. Rožancius arba spاسبas nabažnas...*; žr.: *Petrauskienė I. Min. veik. P. 210, 213*.

³⁶ *Olszewskis, Mikolas. Broma Atwerta Ing Wiecznasti...*; žr.: *Petrauskienė I. Min. veik. P. 212*.

³⁷ [Šrubauskis, Pranciškus]. Pamokslas Krikščioniszkas Trumpay Isgulditas..., : *Petrauskienė I. Min. veik. P. 219*.

³⁸ Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 85, 88–89; *Lebedys J. Min. veik. P. 92*.

³⁹ *Lebedys J. Min. veik. P. 93–96*.

⁴⁰ Ten pat. P. 93.

1769 m. Daubaras dar pardavinėjo knygas Kražiuose, nes Žemaitijos Pilies teismo knygoje tų metų spalio 20 d. įrašytame dokumente apie Kražių jėzuitų bylą su Gorskiais dėl muštynių ir grobimų paminėtas ir „*Dowborowicz Księgarz*“⁴¹. Deja, šiuo metu tik tiek žinių pavyko rasti apie knyginių Daubarų veiklą. Tiesa, 1783 m. Varniuose apsigyvena kažkoks Daubaras ar Daubaravičius (*Dowborowicz*)⁴², o gal panašiai kaip ir Maulevičiai, atsikėlę čia po 1780 m. gaisro, o verslą nutraukę apie 1774 m., kai, kaip jau minėta, jį pradėjo Dziedzickių šeimyna.

Apie šių (tėvo ir sūnaus?) knyginių veiklą be anksčiau aptartų vyskupo aplinkraščio bei sudėgusio turto aprašymo yra išlikęs tik paminėjimas jau minėtame 1784 m. Dobševičiaus laiške Počobutui, kad „<...> *Kražių knyginkas Dziedzickis, kasmet būna Vilniuje ir akademijos spaustuviėje ima knygas <...>*“⁴³, bet duomenų apie tai, kokias knygas ir kiek jų pirkė, kiek laiko prekiaavo, kol kas nėra.

Be abejo, gana anksti atsirasti knygynams Kražiuose padėjo ten veikianti jėzuitų kolegija, bet kiek vėliau jų ar bent jau besiverčiančių knygų prekyba žmonių atsiranda ir kituose Žemaitijos miesteliuose. Štai Seda, atrodo, tuo metu buvo nemažas kultūros židinys, nes į 1795 m. inventorių, kaip, beje, ir 1796 m., įrašyti net trys knyginkai – Juozapas Paulavičius (*Pawłowicz*), Elena Kulnickienė (*Kulnicka*) ir Tomas Kelčiauskas (*Kiełczewski*). Gali būti, jog čia buvo ir ketvirtas knyginkas, nes 1795 m. inventoriuje, be minėtos Kulnickienės, įrašyta dar kažkokia Kulnickienė knyginkė. 1796 m. šios vietoje gyveno žydas Mejeris Leizerovičius su knyginku Kulnicku (knyginkė Elena Kulnickienė taip pat nurodyta ankstesnėje vietoje), o 1799 m., nors jų užsiėmimai jau nenurodomi (išskyrus minėto Juozapo Paulavičiaus), bet ankstesnėse vietose dar gyvena ir Elena Kulnickienė, ir Vincentas Kulnickas (*Kuynicki*). Tai, kad knygų poreikis tikrai buvo, rodo miestelyje gyvenantis knygrišys – žydas Mauša Hiršovičius⁴⁴. Iš kur tuo metu Sedoje, kurioje, regis, nebuvo nei ypatingų mokyklų, nei vienuolynų, nei kokių kitų įstaigų, atsirado toks knygų poreikis, dar reikia tirti.

⁴¹ LVIA. F. SA. B. 14770. L. 765.

⁴² *Meilus E. Varnių... žr. 1 lentelę.*

⁴³ *Lebedys J. Min. veik. P. 109.*

⁴⁴ Žr.: *Meilus E. Sedos gyventojai XVII–XVIII a. inventorių duomenimis // Žemaičių praeitis. Vilnius, 1997. T. 5, p. 44–48.*

Yra dar kelios trumpos žinutės apie knyginkus iš kitų Žemaitijos miestelių. 1753 m. gegužės mėn. Vilniaus pranciškonų vienuolyno spaustuvė gavo pajamų už knygas ir popierių, išsiųstus į Kvėdarną⁴⁵. 1754 m. sausio mėn. iš tos pačios spaustuvės žemaitiškas knygas pirkė kažkoks Dominykas Kareiva, Žemaitijos knyginkas (<...> *Korewy Księgarza Żmuydzkiego* <...>)⁴⁶, bet neaišku, iš kokios jis Žemaitijos vietos. 1788 m. gerai mokyklą knygomis aprūpino nežinomas Kretingos knyginkas⁴⁷, o 1795 m. knyginkas Jurgis Koloska minimas Šiauliuose⁴⁸. 1795 m. balandžio 29 d. prie Tverų inventoriaus esančiame gautų pajamų sąrašė paminėta, kad už ganyklą bei malkas sumokėjo klebono jurisdikos gyventojas, knyginkas Mykolas Valevičius (*Walewicz?*)⁴⁹. 1797 m. Telšių inventoriuje pažymėta, kad Turgaus gatvėje gyveno knyginkas Jurgis Bucevičius (*Bucewicz*)⁵⁰. Taip pat 1797 m. vienoje byloje minima, kad apie 1772 m. Plungėje buvo apvogta knyginkė Guvorskienė (*Guworska*)⁵¹.

Dar keletas knygų pirklių, perkančių lietuviškas-žemaitiškas bei kitas knygas iš Vilniaus akademijos spaustuvės, nurodomi skelbtame tos spaustuvės dokumentų rinkinyje ir J. Lebedžio knygoje⁵², tik neaišku, iš kokios jie LDK vietos; galima spėti, kad greičiausiai iš Žemaitijos. Knygas pirkė ir platino Žemaitijos kunigai ir vienuoliai (1766 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas⁵³) bei, reikia manyti, to meto šviesuomenė (panašu, kad 1759 m. iš Vilniaus pranciškonų knygas pirkęs Šveikauskas (*Szweykowski*) ir 1766–1791 m. Varnių katedros vargonininkas Andrius Šveikauskas buvo vienas ir tas pats asmuo⁵⁴).

Aptariamojo laikotarpio Žemaitijos miesteliuose neradome spaustuvininkų (*drukarze*), nes, kiek žinoma, čia spaustuvių ir nebuvo, bet užtat gyveno ne vienas knygrišys (*introligator*). Visi jie – žydai (tiesa, tarp jų minėto 1780 m.

⁴⁵ *Lebedys J.* Min. veik. P. 94.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Raporty... S. 315; *Lebedys J.* Min. veik. P. 196.

⁴⁸ *Kiaupa Z.* Reformų metas Šiauliuose 1765–1795 m. // Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.). Šiauliai, 1991. P. 47.

⁴⁹ LVIA. F. 525. Ap. 8. B. 1318. L. 28; jis čia minimas 1792–1796 m. laikotarpiu, tik jau neįvardijamas knyginku (ten pat. P. 29v, 37v).

⁵⁰ LVIA. F. 1135. A. 6. B. 38. L. 2.

⁵¹ LVIA. F. SA. B. 15157. L. 65, 68 v.

⁵² Jankowski, Stanisław, Maciński Tadeusz, Margielewicz P., Može Stanisław, Rydzewski Michał, Sawicki J., Sokołowski Kazimierz, Wincza, žr.: Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai. P. 95–102; *Lebedys J.* Min. veik. P. 92–98.

⁵³ *Lebedys J.* Min. veik. P. 96.

⁵⁴ Ten pat. P. 95; *Meilus E.* Varnių... P. 59.

Kražiuose sudegusių knygyninko Grigo Dziedzickio daiktų nurodomi ir knygrišio įrankiai, tik nežinoma, ar jis pats jais naudojosi⁵⁵), 1702 m. minimi Kelmėje⁵⁶, Telšiuose – 1738⁵⁷ ir 1780⁵⁸, 1778–1789 – Naujojoje Žagarėje⁵⁹ bei 1794–1796 m. – jau minėtas Sedoje. Šios profesijos atstovų buvimas šiuose miesteliuose rodo, kad buvo jų darbo paklausa, matyt, ne tik tarp žydų (kurių dažnas namuose turėjo stambesnius knygų rinkinius⁶⁰), bet ir tarp krikščionių.

Iš pateiktos trumpos apžvalgos matyti, kad XVIII a. antrojoje pusėje Žemaitijoje knygų prekybos verslas, kuris čia koncentravosi Kražių miestelyje, atrodo, buvo pelningas, juo vertėsi atskiros šeimos (vyrai su žmonomis, jų sūnūs), buvo prekiaujama įvairiausiomis knygomis ir jų čia buvo gana gausiai, nes reikėjo knygrišio amatą išmanančių žmonių. Šie ir kiti faktai rodo, kad XVIII a. antrojoje pusėje Žemaitijoje, regis, jau buvo susiformavęs knygų vartojantis gyventojų sluoksniu, bet tai jau atskiro tyrinėjimo tema.

Įteikta 1996 m. spalio mėn.

ELMANTAS MEILUS
BOOK SPREADERS IN THE TOWNS OF SAMOGITIAN PRINCIPALITY
IN THE 18th CENTURY

Summary

The free spreading of the books of enlightenment from the West Europe in the 18th century Samogitian principality (the books were presumably spread following the decision of sovereign Michał Korybut Wiśniowiecki issued in 1672) worried the leaders Catholic Church who were responsible for education in the Republic of Both Nations. For this reason in 1743 the

⁵⁵ *Meilus E.* Liustracijos... P. 179, iliustr. p. 50.

⁵⁶ MAB RS. F. 37. S.v. 888. L. 5.

⁵⁷ LVIA. F. SA. B. 3774. L. 620v.

⁵⁸ LVIA. F. SA. B. 3939. L. 968.

⁵⁹ *Miškinis A.* Žagarė // Lietuvos urbanistikos paminklai. Vilnius, 1984. T. 7, p. 82; LVIA. F. SA. B. 4058. L. 589.

⁶⁰ Pvz., 1775. 08. 07 gaisro metu Naujojoje Žagarėje sudegė Faybiszo Leyzeriwicziaus biblioteka už 160 lenkiškų auksinų, 80 knygų Chackielio Szalamonowicziaus biblioteka už 320 auksinų ir dar penkių žydų bibliotekos bei knygų rinkiniai (LVIA. F. SA. B. 3939. L. 808–831); apie 1780. 06. 14 ir 18 d. sudegusias Telšių žydų knygas žr.: *Meilus E.* Telšiai XVIII a. // Telšiai. Vilnius, 1994. P. 74–77.

Samogitian bishop Antanas Tiškevičius banned the free book trade in his diocese and commissioned Juozas Stripeika and Martynas Maulevičius living in the Kražiai town with the book selling. Antanas Tiškevičius circular provides the following information: 1. In the 18th century, at least in its 2nd quarter, the book trade was a profitable business, which means that books were popular; 2. It is likely that until the mentioned time books had been sold by traveling book spreaders for whom that was the only occupation; 3. At the considered time Samogitia received the most updated literature from West Europe.

From the circular of 1774 we learn that books were not only sold at special places. They were delivered by agents throughout the whole principality. There was a permission to sell not only the books not banned by Catholic Church but also the holy pictures and other things necessary in religious rites. It was noticed that all wares would be taken from those who were engaged in book selling without permission. In this way Kražiai turned into the Samogitian trade centre of books and religious articles.

The above mentioned M. Maulevičius was engaged in book trade and other cultural activities till 1783–1784. Besides M. Maulevičius and J. Stripeika books in Kražiai were also sold by husband and wife Daubarai (1751–1769) and Juozapas and Grigas Dziedzickiai (1774–1784). In the 2nd half of the 18th century people engaged in book spreading could also be found in some other Samogitian towns, e.g., in Seda four such persons sold books at the time. Most Samogitian book spreaders used to purchase for resale some hundred and even thousand copies of books of dozens denominations (religious, text – books; mostly in Lithuanian and Polish) in Vilnius and, presumably, some other towns.

There is no data available on the trade of Jewish books. However, there is no doubt that it existed in Samogitia because in descriptions of Jewish property after fires we may find some mentionings of larger or smaller collections of Jewish books. Besides, throughout the whole 18th century there are mentionings of Jews book binders who, obviously served not only their fellows – country men but Christians as well.

The above presented short review reveals that in the 2nd half of 18th century the book trade in Samogitia – concentrated in Kražiai – was a profitable business in which some families were engaged. The books for sale were numerous and variable. The book binders trade was in great demand. The mentioned evidences prove that by the second half of 18th century a social stratum of book consumers had developed in Samogitia.